ימי עיון בתנ"ך תשע"ט

שיעור 107 – "כי לא נחש ביעקב" – הרב אלחנן סמט

המכללה האקדמית
הרצוג
מייסודן של מכללות ליפשיץ והרצוג
אלון שבות • ירושלים • מגדל עוז

פֶּרֶק אַחַד עָשָׂר

אֵין הוֹלְכִין בְּחֻקּוֹת הַגּוֹיִם וְלֹא מְדַמִּין לָהֶם, לֹא מַלְבּוּשׁ וְלֹא בְּשֵׂעָר וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן. שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תֵלְכוּ חֻקֹּת הַגּוֹי" (ויקרא כ,כג), וְנֶאֱמַר: "וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ" (שם ט. וְנֶאֱמַר: "הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תִּנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם" (דברים יב,ל) - בֵּל בְּעִנְיָן אֶחָד הוּא מַזְהִיר: שֶׁלֹּא יִדַּמֶּה לָהֶם, אֶלָּא יִהְיֶה יִשְׂרְאֵלִי מֻבְדָּל מֵהֶם וְיָדוּעַ בְּמַלְבּוּשׁוֹ וּבִשְׁאָר מַעֲשָׂיו, מוֹ שֶׁהוּא מֻבְדָּל מֵהֶם בְּמַדָּעוֹ וּבְדֵעוֹתָיו. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: אַבְדִּל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים" (ויקרא כ,כו).

א יִלְבַּשׁ בְּמַלְבּוּשׁ הַמְיֻחָד לָהֶן, וְלֹא יְגַדֵּל צִיצִית כְּמוֹ צִיצִית רֹאשָׁם, וְלֹא יְגַלַּח מִן הַצְּדָדִין וְיַנִּיחַ הַשֵּׂעָר בְּאֶמְצַע מוֹ שֶׁהֵן עוֹשִׂין. וְזֶה הַנִּקְרָא 'בְּלוֹרִית'. וְלֹא יְגַלַּח הַשֵּׂעָר כְּנֶגֶד פָּנָיו מֵאֹזֶן לְאֹזֶן וְיַנִּיחַ הַפֶּרַע מִלְּאַחֲרָיו כְּדֶרֶךְ שֶׁהֵן וֹשִׂין. וְלֹא יִבְנֶה מְקוֹמוֹת כְּבִנְיַן הֵיכָלוֹת שֶׁלַּעֲבוֹדָה זָרָה דֵי שֶׁיִּכָּנְסוּ בָּהֶן רַבִּים כְּמוֹ שֶׁהֵן עוֹשִׂין. וְכָל הָעוֹשֶׂה אַחַת הָאֵלּוּ וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן - לוֹקֶה.

ב גּוֹי שֶׁהָיָה מְסַפֵּר מִיִּשְׂרָאֵל - כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ קָרוֹב לְבְלוֹרִיתוֹ שָׁלֹשׁ אֶצְבָּעוֹת לְכָל רוּחַ, שׁוֹמֵט אֶת יָדוֹ. ג יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה קָרוֹב לַמַּלְכוּת וְצָרִיךְ לֵישֵׁב לִפְנֵי מַלְכֵיהֶם, וְהָיָה לוֹ גְּנַאי לְמִי שֶׁלֹּא יִדַּמֶּה לָהֶם - הֲרֵי זֶה מֻתָּר לִלְבֹּשׁ כְּמַלְבּוּשִׁים שֶׁלָּהֶם וּלְגַלֵּחַ כְּנֶגֶד פָּנָיו כְּדֶרֶךְ שֶׁהֵן עוֹשִׂין.

ד אֵין מְנַחֲשִׁין כַּגּוֹיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תְנַחֲשׁוּ" (שם יט,כו). כֵּיצַד הוּא הַנִּחוּשׁ? כְּגוֹן אֵלּוּ שֶׁאוֹמְרִים 'הוֹאִיל וְנָפְלָה פִּתִּי מִפִּי' אוֹ 'נָפַל מַקְלִי מִיָּדִי' - 'אֵינִי הוֹלֵךְ לְמָקוֹם פְּלוֹנִי הַיּוֹם, שֶׁאִם אֵלֵךְ. אֵין חֲפָצַי נַעֲשִׂים'; 'הוֹאִיל וְעָבַר שׁוּעָל מִימִינִי - אֵינִי יוֹצֵא מִפֶּתַח בֵּיתִי הַיּוֹם, שֶׁאִם יָצָאתִי, יִפְגָּעֵנִי אָדָם רַמַּאי'. וְכֵן אֵלּוּ שֶׁשּׁוֹמְעִים צִפְצוּף הָעוֹפוֹת וְאוֹמְרִים 'יִהְיֶה כָּךְ' וְ'לֹא יִהְיֶה כָּךְ', 'טוֹב לַעֲשׂוֹת דָּבָר פְּלוֹנִי' וְ'רַע לַעֲשׂוֹת דָּבָר פְּלוֹנִי'. וְכֵן אֵלּוּ שֶׁאוֹמְרִים 'שְׁחֹט תַּרְנְגוֹל זֶה שֶׁקָּרָא עַרְבִית'; 'שְׁחֹט תַּרְנְגֹלֶת זוֹ שֶׁקָּרְאָת כְּמוֹ תַּרְנְגוֹל'. וְכֵן הַמֵּשִׂים לְעַצְמוֹ סִימָנִים: 'אִם יֶאֱרַע לִי כָּךְ וְכָךְ - אֶעֱשֶׂה דָּבָר פְּלוֹנִי, וְאִם לֹא יֶאֱרַע - לֹא אֶעֱשֶׂה', כֶּאֱלִיעֶזֶר עֶבֶד אַבְרָהָם, וְכָל כַּיּוֹצֵא בִּדְבָרִים אֵלּוּ - הַכֹּל אָסוּר. וְכָל הָעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה מִפְּנֵי דָּבָר מִדְּבָרִים אֵלּוּ - לוֹקֶה.

ה מִי שֶׁאָמַר 'דִּירָה זוֹ שֶׁבָּנִיתִי - סִימָן טוֹב הָיְתָה עָלַי', 'אִשָּׁה זוֹ שֶׁנָּשָׂאתִי' וּ'בְהֵמָה זוֹ שֶׁקָּנִיתִי' - 'מְבֹרֶכֶת הָיְתָה: מֵעֵת שֶׁקְּנִיתִיהָ - הֶעֱשַׁרְתִּי', וְכֵן הַשּׁוֹאֵל לְתִינוֹק 'אֵי זֶה פָּסוּק אַתָּה לָמֵד?', אִם אָמַר לוֹ פָּסוּק מִן הַבְּרָכוֹת, יִשְׂמַח וְיֹאמַר 'זֶה סִימָן טוֹב!' - כָּל אֵלּוּ וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן מֻתָּר. הוֹאִיל וְלֹא כִּוֵּן מַעֲשָׂיו וְלֹא נִמְנַע מִלַּעֲשׂוֹת. אֶלָּא עָשָׂה זֶה סִימָן לְעַצְמוֹ לְדָבָר שֶׁכְּבָר הָיָה - הֲרֵי זֶה מֻתָּר.

ו אֵי זֶה הוּא קוֹסֵם? זֶה הָעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה מִשְּׁאָר הַמַּעֲשִׂיּוֹת, כְּדֵי שֶׁיָּשֹׁם וְתִפָּנֶה מַחֲשַׁבְתּוֹ מִכָּל הַדְּבָרִים, עַד שֶׁיֹּאמַר דְּבָרִים שֶׁעֲתִידִין לִהְיוֹת, וְיֹאמַר 'דָּבָר פְּלוֹנִי עָתִיד לִהְיוֹת' אוֹ 'אֵינוֹ הֹוֶה', אוֹ שֶׁיֹּאמַר שֶׁ'רָאוּי לַעֲשׂוֹת כָּךְ', וְ'הִזָּהֲרוּ מִכָּךְ'.

יֵשׁ מִן הַקּוֹסְמִין שֶׁהוּא מְמַשְׁמֵשׁ בְּחוֹל אוֹ בַּאֲבָנִים, וְיֵשׁ מֵהֶן מִי שֶׁגּוֹהֵר לָאָרֶץ וְצוֹעֵק, וְיֵשׁ מִי שֶׁמִּסְתַּכֵּל בְּמַרְאָה שֶׁלְּבַרְזֶל אוֹ עֲשָׁשִׁית וּמְדַמִּין וְאוֹמְרִים, וְיֵשׁ מִי שֶׁאוֹחֵז מַקֵּל בְּיָדוֹ, וְנִשְׁעָן עָלָיו וּמַכֶּה בּוֹ עַד שֶׁתִּפָּנֶה מַחֲשַׁבְתּוֹ וּמְדַבֵּר; הוּא שֶׁהַנָּבִיא אוֹמֵר: "עַמִּי בְּעֵצוֹ יִשְׁאָל, וּמַקְלוֹ יַגִּיד לוֹ..." (הושע ד,יב). ז וְאָסוּר לִקְסֹם וְלִשְׁאֹל לְקוֹסֵם, אֶלָּא שֶׁהַשּׁוֹאֵל לְקוֹסֵם - מַכִּין אוֹתוֹ מַכַּת מַרְדּוּת; אֲבָל הַקּוֹסֵם עַצְמוֹ - אִם עָשָׂה מַעֲשֶׂה מִכָּל אֵלּוּ וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן, לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִמָּצֵא בְךָ... קֹסֵם קְסָמִים" (דברים יח,י).

ח אֵי זֶה הוּא מְעוֹנֵן? אֵלּוּ נוֹתְנֵי הָעִתִּים, שֶׁאוֹמְרִים בְּאִצְטַגְנִינוּת שֶׁלָּהֶן 'יוֹם פְּלוֹנִי רַע', 'יוֹם פְּלוֹנִי טוֹב', 'יוֹם פְּלוֹנִי רָאוּי לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה פְּלוֹנִית', 'שָׁנָה פְּלוֹנִית' אוֹ 'חֹדֶשׁ פְּלוֹנִי' - 'רַע לְדָבָר פְּלוֹנִי'.

ט אָסוּר לְעוֹנֵן, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא עָשָׂה מַעֲשֶׂה, אֶלָּא הוֹדִיעַ אוֹתָן הַכְּזָבִים שֶׁהַסְּכָלִים מְדַמִּין שֶׁהֵן דִּבְרֵי אֱמֶת וְדִבְרֵי חָכְמָה. וְכָל הָעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה מִפְּנֵי הָאִצְטַגְנִינוּת, וְכִוֵּן מְלַאכְתּוֹ אוֹ הֲלִיכָתוֹ בְּאוֹתוֹ הָעֵת שֶׁקָּבְעוּ הוֹבְרֵי שָׁמַיִם - הֲרֵי זֶה לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תְעוֹנֵנוּ" (ויקרא יט,כו). וְכֵן הָאוֹחֵז אֶת הָעֵינַיִם וּמְדַמֶּה בִּפְנֵי הָרוֹאִים שֶׁעוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה תִּמָּהוֹן, וְהוּא לֹא עָשָׂה - הֲרֵי זֶה בִּכְלַל מְעוֹנֵן, וְלוֹקֶה.

י אֵי זֶה הוּא חוֹבֵר? זֶה שֶׁמְּדַבֵּר בִּדְבָרִים שֶׁאֵינָן לְשׁוֹן עַם, וְאֵין לָהֶן עִנְיָן. וּמַעֲלֶה עַל דַּעְתּוֹ בְּסִכְלוּתוֹ שֶׁאוֹתָן הַדְּבָרִים מוֹעִילִין, עַד שֶׁהֵן אוֹמְרִים שֶׁהָאוֹמֵר כָּךְ וְכָךְ עַל הַנָּחָשׁ אוֹ עַל הָעַקְרָב אֵינוֹ מַזִּיק, וְהָאוֹמֵר כָּךְ וְכָךְ עַל הָאִישׁ אֵינוֹ נִזּוֹק מֵהֶן. וְאוֹחֵז בְּיָדוֹ בְּעֵת שֶׁמְּדַבֵּר מַפְתֵּחַ אוֹ סֶלַע, וְכַיּוֹצֵא בַּדְּבָרִים הָאֵלּוּ - הַכֹּל אָסוּר. וְהַחוֹבֵר עַצְמוֹ שֶׁיֹּאחַז בְּיָדוֹ כְּלוּם אוֹ שֶׁעָשָׂה מַעֲשֶׂה עִם דִּבּוּרוֹ, אֲפִלּוּ הֶרְאָה בְּאֶצְבָּעוֹ - הֲרֵי זֶה לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִמָּצֵא בְךָ... וְחֹבֵר חָבֶר" (דברים יח,י-יא).

אֲבָל אִם אָמַר דְּבָרִים בִּלְבַד, וְלֹא הֵנִיד לֹא אֶצְבַּע וְלֹא רֹאשׁ, וְלֹא הָיָה בְּיָדוֹ כְּלוּם, וְכֵן אָדָם שֶׁאָמַר עָלָיו הַחֹבֵר אוֹתָן הַקּוֹלוֹת, וְהוּא יוֹשֵׁב לְפָנָיו וּמְדַמֶּה שֶׁיֵּשׁ לוֹ בָּזֶה הֲנָאָה - מַכִּין אוֹתוֹ מַכַּת מַרְדּוּת, מִפְּנֵי שֶׁנִּשְׁתַּתֵּף בְּסִכְלוּת הַחֹבֵר. וְכָל אוֹתָן הַקּוֹלוֹת וְהַשֵּׁמוֹת הַמְּשֻׁנִּים הַמְּכֹעָרִים - "לֹא יָרֵעוּ, וְגַם הֵיטֵיב אֵין אוֹתָם" (ירמיהו י,ה).

יא מִי שֶׁנְּשָׁכוֹ עַקְרָב אוֹ נָחָשׁ - מֻתָּר לִלְחֹשׁ עַל מְקוֹם הַנְּשִׁיכָה, וַאֲפִלּוּ בְּשַׁבָּת, כְּדֵי לְיַשֵּׁב דַּעְתּוֹ וּלְחַזֵּק לִבּוֹ. אַף עַל פִּי שֶׁאֵין הַדָּבָר מוֹעִיל כְּלוּם - הוֹאִיל וּמְסֻכָּן הוּא, הִתִּירוּ לוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּטָּרֵף דַּעְתּוֹ עָלָיו.

יב הַלּוֹחֵשׁ עַל הַמַּכָּה וְקוֹרֵא פָּסוּק מִן הַתּוֹרָה, וְכֵן הַקּוֹרֵא עַל הַתִּינוֹק שֶׁלֹּא יִבָּעֵת, הַמַּנִּיחַ סֵפֶר תּוֹרָה אוֹ תְּפִלִּין עַל הַקָּטָן בִּשְׁבִיל שֶׁיִּישַׁן - לֹא דַּי לָהֶם שֶׁהֵם בִּכְלַל חוֹבְרִים וּמְנַחֲשִׁים, אֶלָּא שֶׁהֵם בִּכְלַל הַכּוֹפְרִים בַּתּוֹרָה, שֶׁהֵן עוֹשִׂין דִּבְרֵי תּוֹרָה רְפוּאַת גּוּף, וְאֵינָן אֶלָּא רְפוּאַת נְפָשׁוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְיִהְיוּ חַיִּים לְנַפְשֶׁךָ" (משלי ג,כב). אֲבָל הַבָּרִיא שֶׁקָּרָא פְּסוּקִין אוֹ מִזְמוֹר מִתְּהִלִּים כְּדֵי שֶׁתָּגֵן עָלָיו זְכוּת קְרִיאָתָן וְיִנָּצֵל מִצָּרוֹת וּנְזָקִים - הֲרֵי זֶה מֻתָּר.

יג אֵי זֶה הוּא דּוֹרֵשׁ אֶל הַמֵּתִים? זֶה הַמַּרְעִיב אֶת עַצְמוֹ וְהוֹלֵךְ וְלָן בְּבֵית הַקְּבָרוֹת, כְּדֵי שֶׁיָּבוֹא הַמֵּת בַּחֲלוֹם וְיוֹדִיעוֹ מַה יִּשְׁאַל עָלָיו. וְיֵשׁ אֲחֵרִים שֶׁהֵם לוֹבְשִׁים מַלְבּוּשִׁים יְדוּעִים, וְאוֹמְרִים דְּבָרִים, וּמַקְטִירִין קְטֹרֶת יְדוּעָה, וִישֵׁנִים לְבַדָּן, כְּדֵי שֶׁיָּבוֹא מֵת פְּלוֹנִי וִיסַפֵּר עִמּוֹ בַּחֲלוֹם. כְּלָלוֹ שֶׁלַּדָּבָר: כָּל הָעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה כְּדֵי שֶׁיָּבוֹא הַמֵּת וְיוֹדִיעוֹ - לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִמָּצֵא בְךָ... וְדֹרֵשׁ אֶל הַמֵּתִים" (דברים יח,י-יא).

יד אָסוּר לִשְׁאֹל בַּעַל אוֹב אוֹ בַּעַל יִדְּעוֹנִי, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִמָּצֵא בְךָ... וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְּעֹנִי" (שם). נִמְצֵאתָ לָמֵד שֶׁבַּעַל אוֹב וְיִדְּעוֹנִי עַצְמָן - בִּסְקִילָה; וְהַנִּשְׁאָל בָּהֶן - בְּאַזְהָרָה, וּמַכִּין אוֹתוֹ מַכַּת מַרְדּוּת. וְאִם כִּוֵּן מַעֲשָׂיו וְעָשָׂה כְּפִי מַאֲמָרָן - לוֹקֶה.

טו הַמְכַשֵּׁף - חַיָּב סְקִילָה: וְהוּא שֶׁעָשָׂה מַעֲשֶׂה כְּשָׁפִים, אֲבָל הָאוֹחֵז אֶת הָעֵינַיִם, וְהוּא שֶׁיֵּרָאֶה שֶׁעָשָׂה וְהוּא לֹ עָשָׂה - לוֹקֶה מַכַּת מַרְדּוּת. מִפְּנֵי שֶׁלֹּא עָשָׂה מַעֲשֶׂה. וְזֶה שֶׁנֶּאֱמַר בִּמְכַשֵּׁף בִּכְלַל "לֹא יִמָּצֵא" (שם) - לָאו שֶׁנִּתַ לְאַזְהָרַת מִיתַת בֵּית דִּין הוּא, וְאֵין לוֹקִין עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר "מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה" (שמות כב,יז).

טז וּדְבָרִים הָאֵלּוּ כֻּלָּן דִּבְרֵי שֶׁקֶר וְכָזָב הֵן, וְהֵן שֶׁהִטְעוּ בָּהֶן עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הַקַּדְמוֹנִים לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת כְּדֵ שֶׁיִּנְהֲגוּ אַחֲרֵיהֶן. וְאֵין רָאוּי לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁהֵם חֲכָמִי מְחֻכָּמִים, לְהִמָּשֵׁךְ בְּהַבְלִים הָאֵלּוּ. וְלֹא לְהַעֲלוֹת עַל הַלֵּ שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן תּוֹעֶלֶת. שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי לֹא נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא קֶסֶ בְּיִשְׂרָאֵל" (במדבר כג,כג). וְנֶאֱמַר: "כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּ יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל מְעֹנְנִים וְאֶל קֹסְמִים יִשְׁמָעוּ. וְאַתָּה לֹא כ נָתַן לְךָ יי אֱלֹהֶיךָ" (דברים יח,יד).

כָּל הַמַּאֲמִין בִּדְבָרִים אֵלּוּ וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן. וּמְחַשֵּׁב בְּלִבּוֹ שֶׁנ אֱמֶת וְדִבְרֵי חָכְמָה אֲבָל הַתּוֹרָה אֲסָרָה אוֹתָן - אֵינוֹ אֶ מִן הַסְּכָלִים וּמְחֻסְּרֵי הַדַּעַת, וּבִכְלַל הַנָּשִׁים וְהַקְּטַנִּים שֶׁא דַּעְתָּן שְׁלֵמָה. אֲבָל בַּעֲלֵי הַחָכְמָה וּתְמִימֵי הַדַּעַת יָדְ בִּרְאָיוֹת בְּרוּרוֹת שֶׁכָּל אֵלּוּ הַדְּבָרִים שֶׁאָסְרָה תּוֹרָה אֵינָ דִּבְרֵי חָכְמָה אֶלָּא תֹּהוּ וָהֶבֶל שֶׁנִּמְשְׁכוּ בָּהֶן חַסְרֵי הַדַּע וְנָטְשׁוּ כָּל דַּרְכֵי הָאֱמֶת בִּגְלָלָן. וּמִפְּנֵי זֶה אָמְרָה תּוֹ כְּשֶׁהִזְהִירָה עַל כָּל אֵלּוּ הַהֲבָלִים: "תָּמִים תִּהְיֶה עִם אֱלֹהֶיךָ" (שם יח,יג).